

KAI KURIE MAISTO ŪKIO VENGRIJOS LIAUDIES RESPUBLIKOS ORGANIZACINIAI-EKONOMINIAI YPATUMAI

R. GERNERIS, K. PRUNSKIENE

Vienas iš svarbiausių Vengrijos LR ekonomikos ugdymo ir jos socialinio pertvarkymo laimėjimų yra labai išvystyto maisto ūkio sukūrimas. Ypatinę maisto ūkio reikšmę šalies ekonomikoje sąlygoja svarbiausia jo funkcinė paskirtis — gyventojų aprūpinimas maisto produktais, subalansuotas su paklausa pagal kiekį, asortimentą ir kokybę. Maisto produktai Vengrijos gyventojų išlaidų struktūroje sudaro daugiau nei vieną trečdali. Maisto ūkiui tenka didžiulis vaidmuo plėtojant užsienio prekybą, nes dėl specifinių Vengrijos ekonomikos vystymo sąlygų, ribotos energetinės bei žaliavų bazės sunkiajai pramonei maisto produktų eksportas iš dalies padengia gamybos priemonių importą, prisideda prie šalies užsienio prekybos ir visos ekonomikos subalansavimo. Esant nepalankioms išorinėms ekonomikos vystymo sąlygoms, ribotai užsienio rinkai, pirmą kartą reikšmę įgauna dvi pagrindinės jo kryptys — intensyvinimas ir subalansuotumas. Drg. J. Kadaras ataskaitiniame pranešime VSDP XII suvažiavimui pabrėžė, kad pagrindinis ekonominės politikos tikslas šeštajame penkmetyje yra plėtojant kokybinius ekonominio vystymo veiksmus, didinant produkcijos konkurentabilumą užsienio rinkoje, pasiekti liaudies ūkio subalansavimą ir įtvirtinti pasiektą gyvenimo lygį.

Taigi svarbiausi Vengrijos maisto ūkio plėtojimo dabartiniame etape uždaviniai, išplaukiantys iš šalies ekonominės politikos ir jos sudamosios dalies — maisto politikos, yra pasirūpinimas maisto produktais, jų struktūros ir kokybės gerinimas atsižvelgiant į didėjančius vartotojų reikalavimus, eksporto plėtojimas, intensyvus ūkio ugdymas ir maisto produktų gamybos efektyvumo didinimas priartinant jį prie išsivysčiusių šalių lygio.

Svarbi prielaida, įgalinanti įgyvendinti šiuos uždavinius, yra maisto ūkio, kaip vieningos integruotos sistemos, suformavimas, jo vidinis subalansavimas, racionali organizacinė struktūra, gamybinių jėgų išsivystymo lygiui ir gamybinių santykių subrendimui adekvatus ekonominis mechanizmas.

Vengrijos ekonominėje literatūroje ir liaudies ūkio praktikoje maisto ūkio sąvokos ir jo struktūros traktavimas nėra vienareikšmis. Plačiąja prasme jis apima visas reprodukcijos proceso stadijas — pradedant darbo priemonių gamyba, žemės ūkio žaliavų gamyba ir jų perdirbimu, gamybine infrastruktūra ir baigiant gatavų produktų realizavimu gyventojams. Staurąja prasme maisto ūkis — tai betarpiškos maisto produktų gamybos ir realizavimo stadijos, į kurias neįeina darbo priemonių gamyba. Tokia maisto ūkio sudėtis iš dalies įgavo organizacinį-ekonominį įforminimą liaudies ūkio valdymo sistemoje ir mokslinių tyrimų organizacinėje struktūroje. Svarbiausioms gamybinėms jo šakoms vadovauti sudarytas vieningas specializuotas organas — Žemės ūkio ir maisto pra-

monės ministerija *. Maisto produktų prekybinės organizacijos, neskaitant firminių parduotuvių, priklausančių gamybinėms maisto ūkio įmonėms, pavaldžios vidaus ir užsienio prekybos valdymo organams. Todėl pragmatiniu valdymo organizavimo požiūriu maisto ūkiu įprasta vadinti žemės ūkio ir maisto pramonės ministerijai pavaldžias jo šakas. Maisto pramonės išskyrimas iš pramonės sudėties ir jos sujungimas valdymo organizacinėje struktūroje su žemės ūkiu yra vienas iš specifinių Vengrijos liaudies ūkio struktūrinių ypatumų.

Svarbiausių maisto ūkio šakų ekonominius rodiklius ir jų vietą Vengrijos liaudies ūkyje apibūdina 1 lentelės duomenys. Siose šakose kartu

1 lentelė

Vengrijos maisto ūkio pagrindinių šakų
ekonominiai rodikliai 1984 m.*

	Matavimo vnt.	Žemės ūkis		Maisto pramonė		
		absoliuti rodiklio reikšmė	%, palyginti su liaudies ūkiu	absoliuti rodiklio reikšmė	%, palyginti su	
					visu liaudies ūkiu	žemės ūkiu
1. Bendroji produkcija 1981 m. kainomis	mlrd. forintų	374,4	17,6	201,0	9,5	53,7
2. Grynoji produkcija		127,9	19,3	12,8	1,8	10,0
3. Produktų eksporto vertė		29,5	7,1	59,1	14,3	200,3
4. Produktų importo vertė		6,9	1,7	16,6	4,3	240,6
5. Darbuotojų skaičius	tūkst.	1018,2	20,6	196,6	5,0	19,3
6. Kapitaliniai įdėjimai	mln. forintų	22,4	11,9	7,8	4,2	31,8
7. Pagrindinių fondų vertė metų pradžioje	mlrd. forintų	384,0	10,7	112,0	3,1	29,2

* Lentelė sudaryta remiantis šaltiniu: 5, p. 7—12.

paėmus sukuriama daugiau nei penktadalis šalies nacionalinių pajamų. Šiandien Vengrija yra viena iš šalių, visiškai apsirūpinančių maisto produktais. Apie 15% pagamintų produktų eksportuojama į kitas socialistines ir kapitalistines šalis. Importas maisto produktų suvartojime tesudaro 4,6%.

Viena iš svarbiausių struktūrinės politikos maisto ūkio srityje problemų yra nustatyti racionalias proporcijas tarp žemės ūkio ir maisto pramonės vystymo tempų. Po socialistinių pertvarkymų, kai, industrializuojant Vengrijos liaudies ūkį, buvo sparčiai plėtojama maisto pramonė, šių tempų santykis buvo 1 : 10. Paskutiniaisiais dešimtmečiais ši proporcija tesudarė 1 : 1,3. Tam didelę įtaką turėjo valstybės įgyvendintos agrarinės politikos priemonės, sudariusios palankias sąlygas žemės ūkio gamybai sparčiai augti. Iš lentelės matome, kad maisto pramonės vieta visame maisto ūkyje pagal grynąją produkciją yra 7 kartus mažesnė nei žemės ūkio. Šiandien jau realiai egzistuoja santykinio maisto pramonės atsilikimo problema, nes didelė dalis maisto produktų patenka vartotojui žaliavų pavidalu, be pramoninio perdirbimo arba šis perdirbimo laipsnis ir produktų paruošimas tiesioginiai vartojimui dar nėra pakankamas. Todėl manoma, kad artimiausioje perspektyvoje būtina spartinti maisto pramonės vystymo tempus ir pasiekti 1,5—1,7% kiekvienam žemės ūkio gamybos prieaugio procentui.

* Be maisto ūkio šakų, į šios ministerijos sudėtį dar įeina miškų ūkis.

Vengrijos maisto ūkiui su kai kuriais specifiniais šakiniais ypatumais yra būdingi bendri šalies ūkio mechanizmo bruožai. Pagrindiniai jo principai yra: centralizuoto valdymo susiejimas su rinkos mechanizmu, plačiu gamybinių kolektyvų ūkiniu savarankiškumu; administracinį-direktyvinių valdymo metodų derinimas su ekonominių svertų (pagal vietinę terminologiją — ekonominių reguliatorių) panaudojimu; individualių, kolektyvinių visuomeninių valstybinių interesų vienybės užtikrinimas.

Tobulinant ūkio mechanizmą (nuo 1968 m.), įgyvendinta daug priemonių pertvarkant planavimo ir ekonominių svertų — kainų, pelno, kredo, atskaitymų į biudžetą ir dotacijų iš jo, darbo užmokesčio — sistemą, tobulinant materialinį skatinimą, plėtojant tiesioginius ūkinius ryšius. Kiekybiniai gamybos apimtys rodikliai, anksčiau tvirtinti įmonėms, gerokai pakeisti ekonominiais svertais, nustatomais valstybiniame plane kaip jo sudedamoji dalis. Valstybiniai valdymo organai dabar užsiima ne smulkmenišku gamybinių padalinių veiklos reglamentavimu, o bendrų ūkinės veiklos teisinių normų rengimu, jų tobulinimu ir vykdymo kontrole, veiksmingų ekonominių svertų formavimu ir tobulinimu, mokslinio bei techninio potencialo stiprinimu, svarbiausių tikslinių kompleksinių programų rengimu ir realizavimu. Žemės ūkio ir maisto pramonės ministerija nenustato įmonėms konkrečių gamybinių užduočių — ką ir kiek gaminti. Pagrindinius tikslus — šalies gyventojų ir eksporto poreikių tenkinimą valstybė įgyvendina su ekonominių reguliatorių ir iš dalies vienkartinų administracinių sprendimų pagalba. Maisto pramonės šakų valdymo centralizavimas priklausomai nuo jų vaidmens ir specifikos yra diferencijuotas. Iš visų 14 šakų dvi — duonos pramonė ir gaiviųjų gėrimų gamyba — yra pavaldžios sričių taryboms ir ministerijai nepriklauso. Ministerijos vadovaujama šakų grupėje skiriamos šakos, kurių įmonės, kaip savarankiški ūkiniai vienetai, tiesiogiai pavaldžios ministerijai, ir šakos, valdomos per trestus. Reformos metu daugelyje šakų treštai buvo likviduoti. Dabar jie palikti tik keturiose — mėsos, pieno, malimo ir spirito pramonėje. Jų funkcija reiškiasi įmonių veiklos koordinavimu paruošų ir produkcijos realizavimo srityje, dalyvavimu kapitalinių idėjų ir pelno perpaskirstyme, centralizuotu mokslinių tyrimų vykdymu, informaciniu aprūpinimu ir pan. Treštų kompetencija paskutiniu metu gerokai apribojama didinant įmonių savarankiškumą. Treštų ir įmonių savitarpio santykiai pamažu darosi partnerystės pobūdžio pritaikant ūkiskaitos principus.

Vienas iš svarbiausių įmonių ūkinio savarankiškumo kriterijų yra jų lėšų formavimo tvarka. Pagrindinis Vengrijos įmonių gamybinių fondų išplėstinės reprodukcijos šaltinis yra nuosavos lėšos — amortizaciniai atskaitymai ir pelnas. Treštai ir įmonės pačios pasirenka, kokias technines priemones įgyvendinti, iš kur ir kokią techniką pirkti. Išimtį sudaro technikos ir licencijų pirkimas iš kapitalistinių šalių, kurio galimybės priklauso nuo įmonės eksporto į šias šalis masto ir bendrų valstybės ekonominės politikos interesų. Tai didina įmonių suinteresuotumą plėsti eksportą.

Valstybinės investicijos ir banko kreditai yra skiriami tik tuo atveju, kai valstybė pripažįsta jų paskirties tikslingumą visuomeninių poreikių tenkinimo požiūriu. Pirmenybė skiriama priemonėms, įgalinančioms įgyvendinti svarbias šakų ir teritorinių padalinių vystymo tikslines programas. Konkursine tvarka lėšos skiriamos toms įmonėms, kurios pateikia didžiausią ekonominį ir socialinį efektą užtikrinančių priemonių projektus.

Svarbų vaidmenį užtikrinant racionalias proporcijas Vengrijos maisto ūkyje ir visoje ekonomikoje atlieka mokesčių sistema. Pagrindinė jos paskirtis — formuoti biudžeto pajamas, perskirstyti nacionalines pajamas

ir skatinti racionalų išteklių naudojimą. Kitaip negu TSRS mokesčių sistema, Vengrijoje nuo praėjusio penkmečio nebetaikomi mokesčiai už gamybinius fondus, kurie, kaip parodė praktika, mažina įmonių suinteresuotumą ir galimybes spartinti mokslo bei technikos pažangą. Darbo jėgos išteklių deficitui mažinti ir racionaliam proporcijų tarp visuomeninių kaupimo ir vartojimo fondų ir atskirų įmonių darbo užmokesčio fondų augimui užtikrinti buvo įvesti mokesčiai už vidutinio darbo užmokesčio augimo tempus priklausomai nuo darbo našumo augimo. Pasakutiniu metu šių mokesčių palengva atsisakoma, nes pripažįstama, kad jie kliudo darbo užmokestį diferencijuoti pagal darbo rezultatus, silpnina suinteresuotumą atpalaiduoti darbo jėgą ir kelti darbo našumą. Svarbiausias biudžeto pajamų šaltinis dabar yra pajamų mokestis, kuris nustatomas proporcingai pelno dydžiui. Maisto ūkyje pajamų mokestis taikymo sfera neapsiriboja valstybinėmis ir kooperatinėmis įmonėmis. Apmokestinamos ir pajamos iš asmeninio pagalbino ūkio, tuo įtraukiant šį ūkį į visuomeninių vartojimo ir kaupimo fondų formavimą, stiprinant visuomeninį asmeninio pagalbino ūkio pobūdį, jo integraciją su kitomis ūkio formomis.

Ekonominių interesų reguliavime ypatinga vieta tenka kainoms. Valstybiniai organai — Kainų komitetas kartu su šakiniais ir teritoriniais valdymo organais — nustato kainas maždaug $\frac{2}{3}$ maisto produktų rūšių. Į jų sudėtį neįeina produktai, kurių gamyboje reikalingas didelis gamintojo lankstumas. Tai — daržovės, vaisiai, uogos, realizuojami laisvomis kainomis, svyruojančiomis priklausomai nuo jų pasiūlos ir paklausos rinkoje santykio. Išimtį sudaro obuoliai, svogūnai ir bulvės. Jiems nustatoma garantinė kaina kaip žemutinė riba. Stimuliuojantis kainų poveikis produkcijos gamybai didinti arba jai apriboti reiškiasi dvejopai — per pačių maisto produktų kainas ir per gamybos priemonių kainas. Produktų, kurių kainos fiksuotos, o gamyba skatinama dėl nepakankamo jos išvystymo, pavyzdžiui, cukraus, konditerijos gaminių, gamybos priemonių kainos santykiškai žemesnės. Produktų, realizuojamų laisvomis rinkos kainomis (daržovių, vaisių, uogų), gamybos priemonių kainos aukštesnės.

Svarbi maisto ūkio plėtojimo ir proporcingumo užtikrinimo priemonė yra ūkinės sutartys. Maisto produktų supirkimo bei realizavimo sutarčių sistemoje vyrauja ilgalaikės, daugiausia 5 metų laikotarpio, sutartys, numatančios abiem šalims privalomas sąlygas: produkcijos kiekį, asortimentą, kokybę, pateikimo terminus, tvarką ir iš dalies kainas. Kadangi daugeliui maisto produktų valstybė nustato intervalines kainas, reglamentuojančias realizavimo kainų svyravimo ribas, faktinės kainos priklausomai nuo konkrečių gamybos sąlygų gali būti koreguojamos abiem šalims susitarus. Kainų koregavimo intervalas paprastai svyruoja ± 5 —10% ribose.

Aukštesnė integracijos tarp maisto ūkio padalinių pakopa yra susijūnijimai ir gamybinės sistemos. Vengrijoje funkcionuoja 75 industrinio tipo žemės ūkio gamybinės sistemos, specializuotos atskiroms produktų rūšims. Šios sistemos yra tarpinė grandis tarp įmoninio ir šakinio valdymo lygių, atstovaujanti grupinių, į sistemą įeinančių, ūkių interesams. Industrinė gamybinė sistema (IGS) nėra valdymo organas, tai specifinė organizacinė gamybos forma, kurios funkcinė paskirtis — aptarnauti sistemoje dalyvaujančias įmones. Šio aptarnavimo diapazonas labai platus, pradedant agronominiu-zootekniniu konsultavimu, centralizuotu materialinio bei techninio aprūpinimo, tyrimo ir techninio-technologinio aptarnavimo, produkcijos realizavimo funkcijų atlikimu ir baigiant kreditų gavimo organizavimu, kolektyvinių interesų atstovavimu valstybiniuose organuose. Labai svarbus IGS privalumas yra tai, kad jos plačiu mastu organizuotai diegia į gamybą mokslinę techninę pažangą, pažangų gamybinį patyrimą, tipizuoja šį diegimo procesą

ir tuo būdu paspartina inovacijų įdiegimą, padidina jų naudingą rezultatą.

IGS sudaromos savanoriškais pagrindais, o jose dalyvaujančios įmonės išlaiko savo ūkinį savarankiškumą, interesus atskirumą, kartu naudamosi stambios ūkinės organizacijos privalumais, išreiškiančiais jų bendrus grupinius interesus. Ryšiai tarp IGS dalyvaujančių ūkių organizuoti partnerystės pagrindais per prekinis-piniginius santykius. Kiekvienoje IGS išskiriama pagrindinė įmonė, tarp kurios ir kitų narių užmezgami lygiateisiai abipusiai naudingi ryšiai, kompleksinis ūkinis-gamybinis kooperavimas. Pagrindinės IGS įmonės veikla aptarnaujant visą sistemą finansuojama iš lėšų, gaunamų už teikiamas paslaugas. Atskirų IGS dalyvių ekonominę naudą laiduoja gatavų technologijų įsigijimas, geresnis apsirūpinimas atsarginėmis dalimis, techninis aptarnavimas, pagalba saugant ir realizuojant produkciją ir kt. Per IGS organizavimą geriau pasireiškia ekonominis specializavimo ir koncentravimo efektyvumas. Esant daugiašakiam pavienių žemės ūkių įmonių gamybiniam profiliui, jų dalyvavimas šiose sistemose leidžia priartinti atskirų produktų gamybos rezultatus prie aukščiausio šioje gamyboje pagrindinės įmonės lygio.

Aukšto gamybos efektyvumo industrinėse gamybos sistemose pagrindą sudaro vieningų, vadinamųjų uždaru technologinių schemų naudojimas, garantuojantis maksimalius žemės ūkių produktyvumo rodiklius. Daugeelis tokių technologinių sistemų yra nupirktos iš išsivysčiusių kapitalistinių šalių ir adaptuotos Vengrijos sąlygomis. Į vieną IGS įeina nuo kelių iki kelių šimtų ūkių. Ta pati įmonė gali dalyvauti keliose IGS, pavyzdžiui, vienas iš stambiausių Vengrijos kolūkių — Nadudvar (27 000 ha žemės ūki naudmenu) yra pagrindinis kukurūzų, kviečių, saulėgrąžų, ryžių, cukrinių runkelių gamyboje ir daugelio kitų IGS narys. Taigi per IGS formuojasi žemės ūkyje sudėtinga gamybos kooperacija, atitinkanti aukštesnę darbo pasidalijimo ir jo suvisuomeninimo pakopą. Industrinės žemės ūkių produktų gamybos sistemos pagal Vengrijos patirtį pradėtos taikyti ir TSRS — Ukrainos, Moldavijos, Gruzijos ir Armėnijos TSR (4, p. 7—14).

Dabar į VLR žemės ūkių gamybinių sistemų sudėtį dauguma atvejų dar neįtraukta maisto pramonė. Tai klaido žemės ūkių maistinių žaliavų gamyboje tinkamiau įvertinti perdirbimo šakų ir tiesioginio maisto produktų vartojimo sferos kokybinius reikalavimus. Tai aktuali ateities problema.

Vengrijos maisto ūkių šakose labai paplitę teritoriniai ir šakiniai-teritoriniai susivienijimai. Būdinga tai, kad susivienijimų kūrimas, ypač žemės ūkyje, dažniausiai nesulaukus su įmonių ūkinio savarankiškumo praradimu. Tokiomis sąlygomis į susivienijimą gali eiti ir skirtingų nuosavybės formų įmonės. Viena iš naujausių nuo 1976 m. Vengrijoje eksperimentuojamų susivienijimų formų, kuriomis pasireiškia vertikali integracija, yra agropramoniniai susivienijimai (AIE). Tokių susivienijimų Vengrijoje kol kas yra tik keturi. Agropramoninių susivienijimų funkcionavimo patirtis rodo, kad didžiausias ekonominis efektas gaunamas tuomet, kai jų sukūrimas siejamas su bendros į susivienijimą įeinančių įmonių veiklos plėtojimu. Prie tokio tipo priklauso stambiausias Vengrijoje — Haidusagi agropramoninis susivienijimas (HAGE), susidedantis iš 16 gamybinių vienetų: 13 žemės ūki kooperatyvų, 1 valstybinio ūki ir 2 maisto pramonės įmonių (paukščių perdirbimo fabriko ir cukraus fabriko). Susivienijimui tenka 28% Haidu-Biharo srities žemės ūki bendrosios produkcijos. Centrinis susivienijimo organas neatlieka administracinių valdymo funkcijų, kiekviena įmonė — ūkiniu juridiniu požiūriu yra visiškai savarankiška. Susivienijimo sukūrimo tikslas — optimizuoti gamybų dydį, specializavimą pritaikant mokslo ir technikos pažangos reikalavimus, centralizuoti kvalifikuotus kadrus ir materialinę techninę ba-

žę, lęšas. Įmonęs, įeinančios į šį susivienijimą, 25% pelno perveda į centralizuotą fondą. Šio fondo lęšomis plętojama bendra gamybinę veikla, kurios pagrindinių fondų vertę sudaro 2 mlrd. Ft., esant 10 mlrd. Ft. atskirų susivienijimo narių pagrindinių fondų vertei. Ši bendra veikla pasireiškia pašarų gamyba (240 tūkst. t per metus), mokslinių bei techninių sprendimų rengimu, dirvos, pašarų ir kt. tyrimo darbais, agrocheminiu aptarnavimu, narių konsultavimu, informaciniu aprūpinimu AVS pagalba (6,—). Pelnas, gautas iš bendros veiklos, paskirstomas šiai veiklai toliau plęsti ir tobulinti (apie 27% pelno), kita pelno dalis paskirstoma susivienijimo nariams. Tuo būdu susivienijimo bendros veiklos lyginamasis svoris sistemingai didėja, tai reiškia gamybos priemonių suvisuomeninimo laipsnio kilimą, skirtingų socialistinės nuosavybės formų susiliejimo proceso gilėjimą.

Vertikali integracija Vengrijos maisto ūkyje taip pat reiškiasi žemės ūkio įmonėse žemės ūkio produktų gamybos derinimu su pramonine, transporto, gyventojų buitinio aptarnavimo, prekybine ir kita veikla. Pavyzdžiui, stambaus kooperatyvo „Kaba“ gamybinėje veikloje skiriama 18 šakų, iš jų: kombinuotųjų pašarų, konservų, duonos, taros-įpakavimo medžiagų gamyba, automobilių padangų restauravimas, prekybinę veikla ir kt. (7,—). $\frac{3}{4}$ VLR kooperatyvų turi savo pieno supirkimo arba perdirbimo punktus, 5% kooperatyvų ir valstybinių ūkių turi savo kepyklas, kur gamina iki 10—12 rūšių duonos bei pyrago gaminių (iš viso Vengrijoje yra 100 tokių kepyklų), dauguma ūkių turi pašarų parduotuves, arti 20% ūkių turi savo mėsos parduotuves, daugiau kaip 5% — atviro tipo valgyklas, restoranus (uždaro tipo visuomeninio maitinimo įmonės turi visi ūkiai). Tokios įmonės dažnai priklauso keliems ūkiams. Kai kurios maisto pramonės įmonės, pavyzdžiui, Debreceno konservų fabrikas, turi savo filialą kolūkyje, jame gaminama nesudėtinga, bet darbaimli produkcija.

Tokių gamybų vystymas žemės ūkio įmonėse iš esmės nereiškia žemės ūkio produktų perdirbimo ir kitų maisto ūkio šakų decentralizavimo, nes 90% žemės ūkio produktų perdirbama stambiose valstybinėse ir kooperatinėse maisto pramonės įmonėse. Daugiašakių žemės ūkio įmonių funkcionavimo ekonominis-socialinis efektyvumas reiškiasi geresniu vietinių darbo jęgos, gamybinių plotų ir materialinių išteklių panaudojimu maisto produktų gamybai plęsti, gyventojų aptarnavimui gerinti. Daugiašakis įmonių profilis padeda išlyginti darbo jęgos panaudojimo sezoniskumą, sudaro sąlygas racionalesnei socialinei struktūrai (profesinei-kvalifikacinei, amžiaus ir kt.) formuoti, darbo jęgos stabilumui didinti, kaimo gyventojų materialinio ir kultūrinio gyvenimo lygiui kelti. Kita vertus, išskyla ir tam tikrų prieštaravimų tarp stambios maisto pramonės privalumų panaudojimo ir gamybinių pajėgumų dubliavimo ne visais atvejais liaudies ūkio požiūriu efektyviuose smulkiuose žemės ūkio įmonių padalinuose.

Vienas iš svarbiausių specifinių Vengrijos maisto ūkio ypatumų yra maksimalus gyventojų įtraukimas į maisto produktų gamybą, kurioje dalyvauja 1,7 mln. šeimų, t. y. apie 65% gyventojų. Vengrijoje iškelta visų ūkio formų: valstybinio, kooperatinio ir asmeninio pagalbinio ūkio vienybės tezė. Jos esmė yra tai, kad visos organizacinės ūkio formos su joms adekvačiomis nuosavybės formomis sudaro vieningą integruotą socialistinio ūkio organizacinę-ekonominę sistemą. Darbas asmeniniame pagalbiname ūkyje, lygiai kaip ir kitose ūkio formose, traktuojamas kaip tiesioginis dalyvavimas visuomeninėje gamyboje. Valstybiniai ir kooperatiniai ūkiai smulkių asmeninių pagalbinių ūkių atžvilgiu atlieka integratoriaus vaidmenį, kuris pasireiškia sutarčių pagrindu organizuotu aprūpinimu pašarais, gyvulių veisliniais jaunikiiais, sėklomis, agrotechniniu ir zootechniniu-veterinariniu aptarnavimu, gatavos produkcijos supirkimu. Visuomenės, kooperatyvų ir individualių gamintojų interesai su-

derinami su supirkimo kainų pagalba. Kooperatyvų produkcijos supirkimo kainos 3—8% aukštesnės nei privačių asmenų. Iš šio kainų skirtumo kooperatyvas, organizuojantis produktų supirkimą iš individualių ūkių, padengia agrotechninio-veterinarinio aptarnavimo, transporto ir kitas išlaidas, o gautą papildomą pelną dalijasi su individualiais gamintojais. Tokiu būdu pastarieji, realizuodami produkciją kooperatyvui, gauna papildomų pajamų, palyginti su tiesioginiu jų pardavimu pramonės įmonėms ar prekybinėms organizacijoms. Tokia tvarka taupo individualių gamintojų darbą, mažina žemės ūkio produkcijos paruošų organizavimo išlaidas, padeda standartizuoti žemės ūkio produktų gamybą, užtikrinti stabilią jų kokybę.

Asmeninis pagalbinis ūkis Vengrijoje neapsiriboja žemės ūkio žaliavų gamyba, gyventojai gamina ir realizuoja prekinius perdirbtus maisto produktus tuo padidindami apimtį ir pajavirindami maisto produktų asortimentą. Pajamos iš integruoto asmeninio pagalbinio ūkio įtraukiamos į pensijos apskaičiavimą; tai išplaukia iš visų ūkio formų vienybės tezės, tiesiogiai visuomeninio darbo pobūdžio asmeniniame pagalbiniam ūkyje pripažinimo.

Maisto produktų gamybos smulkiuose kooperatinėse įmonėse ir asmeniniame pagalbiniam ūkyje egzistavimo ekonominį tikslumą gerokai sąlygoja specialių gamybos priemonių, pritaikytų šioms organizacinėms ūkio formoms, gamybos plėtojimas. Šios priemonės gaminamos tiek stambiose valstybinėse įmonėse, tiek žemės ūkio kooperatyvuose. Be to, smulkūs šalutinės gamybos barai kooperatinėse įmonėse ir individualūs gamintojai gali įsigyti stambių gamintojų likviduojamas moraliai nusidėvėjusias darbo priemones, kurias smulkios gamybos sąlygomis galima gana efektyviai naudoti. Ši smulki gamyba iš esmės nesuoriormuoja ir nelemia Vengrijos ekonomikos pobūdžio, tačiau jos galimybių panaudojimas derinant ją su stambaus valstybinio ir kooperatinio sektoriaus vystymu gerokai prisideda prie maisto produktų gamybos plėtimo ir geresnio gyventojų aprūpinimo.

Analizuojant Vengrijos maisto ūkio organizacinius-ekonominius ypatumus, negalima nepastebėti kai kurių jo trūkumų. Vienas iš svarbiausių yra tai, kad, tobulinant ūkio mechanizmą, nevisiškai išlaikytas integruoto kompleksinių problemų sprendimo principas. Tai reiškiasi tam tikru atitrūkimu tarp didelio organizacinio ir juridinio įmonių savarankiškumo, viena vertus, ir dažnai ribotų ekonominių galimybių vystyti gamybą, užtikrinti išplėstinę reprodukciją, kita vertus. Dėl ribotų centralizuotų finansavimo šaltinių panaudojimo galimybių, nepakankamai lanksčios darbo apmokėjimo tvarkos ir kitų ekonominio pobūdžio priežasčių įmonės dažnai patenka į nepalankias sąlygas. Tokia situacija susidaro ir dėl skirtingų ūkininkavimo formų, taikomų susijusiose šakose: žemės ūkyje ir maisto pramonėje, maisto pramonėje ir prekyboje, maisto pramonėje ir kitose pramonės šakose. Ekonominių svertų vaidmuo, įmonių savarankiškumas pradedant žemės ūkiu ir artėjant prie galutinės stadijos (vartojimo) mažėja, o tai rimta kliūtis racionaliems ryšiams tarp visų maisto ūkio grandžių, jų integracijai užtikrinti ir orientuoti į maisto produktų tiesioginio vartotojo interesus.

Įmonių suinteresuotumą didinti gamybos efektyvumą neigiamai veikia, viena, biudžeto dotacijų taikymas (dotacijos maisto produktams sudaro apie 19% jų mažmeninės apyvartos) ir, antra, pelno paėmimas į biudžetą, esant aukštam rentabilumo lygiui. Tokia tvarka sąlygoja neekvivalentinius mainus, materialinio skatinimo ir gamybos vystymo lėšų šaltinių formavimui suteikia lygiavos elementų, silpnina kolektyvų suinteresuotumą didinti gamybos efektyvumą.

Siuolaikinė Vengrijos maisto ūkio ekonominio reguliavimo sistema iš esmės orientuota į esamų ir trumpalaikės perspektyvos uždavinių sprendimą. Iš čia išplaukia dažno šio sistemos pakoregavimo poreikis.

Dar metodologiškai ir praktiškai neišspręsta planavimo uždavinių ir sprendimų kompetencijos paskirstymo tarp įmonių ir valdymo organų, jų tarpusavio partnerystės formų paieškos problema, turinti principinę reikšmę visiems ūkio mechanizmo elementams. Vienu iš dabartinės centralizuoto planavimo sistemos trūkumų yra ir tai, kad maisto pramonėje jo sfera neapima pramoninės maisto produktų gamybos, priklausiančios kitoms šakoms — žemės ūkiui ir prekybinėms organizacijoms. Tai reiškia, kad šiai sistemai dar stinga išbaigtumo, kompleksiško. Todėl dabartinio Vengrijos maisto ūkio ekonominio-organizacinio modelio negalima vertinti kaip išbaigtos ir tuo labiau tobulos ūkininkavimo sistemos. 1984 m. pradėtas naujas jo tobulinimo etapas turėtų padaryti kai kurių pakeitimų šia linkme ir bent iš dalies išspręsti iškilusias problemas, padidinti ūkio mechanizmo veiksmingumą.

LITERATURA

1. XII съезд Венгерской социалистической партии.— М.: Политиздат, 1981.
2. Актуальные вопросы аграрной политики в Венгрии.— Институт экономик хозяйства, Будапешт, 1983, бюллетень № 52.
3. Монич Ю. И., Усиевич М. А. Интенсификация экономики Венгрии.— М.: Знание, 1982.
4. Сельскохозяйственные производственные системы в Венгрии.— Будапешт, 1983.
5. Сельское хозяйство и пищевкусовая промышленность, 1984.— Министерство сельского хозяйства и пищевкусовой промышленности, Будапешт, 1985.
6. Vengrijos LR Haidu-Bihar srities agropromoninio skyriaus apyskaitinė medžiaga.
7. Haidu-Bihar srities kooperatyvo „Kaba“ apyskaitiniai duomenys.

VLR Debreceno L. Košutos universitetas
Politinės ekonomijos katedra
Vilniaus valst. V. Kapsuko universitetas,
Pramonės ekonomikos katedra

Redakcinei kolegijai įteikta
1984 m. spalio mėn.

НЕКОТОРЫЕ ОРГАНИЗАЦИОННО-ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ПИЩЕВОГО ХОЗЯЙСТВА ВЕНГЕРСКОЙ НАРОДНОЙ РЕСПУБЛИКИ

Р. ГЕРНЕР, К. ПРУНСКЕНЕ

Резюме

В статье раскрыты главные черты и организационно-экономические особенности пищевого хозяйства Венгрии. Освещена организационная структура производства и его управления, выявлены основные принципы продовольственной политики как государственной стратегии в области производства и потребления продуктов питания, в частности, сочетание централизованного управления с развитием хозяйственной самостоятельности производственных коллективов, повышение роли экономических рычагов в обеспечении единства индивидуальных, коллективных и общественно-государственных интересов. Рассматриваются вопросы применения важнейших экономических методов управления: ценообразования, налогов, финансирования и др. Большое внимание уделяется образованию аграрно-промышленных объединений и другим формам вертикальной интеграции в пищевом хозяйстве ВНР. Рассматриваются особенности личного подсобного хозяйства и его интеграции с другими общественными секторами производства продуктов питания.

В статье выявлены некоторые недостатки организационно-экономической модели пищевого хозяйства, проявляющиеся в отсутствии полной интегративности между отдельными ее элементами, недостаточной адекватности организационной и экономической самостоятельности предприятий, в разной роли экономических рычагов в отдельных функциональных блоках пищевого хозяйства и др.